

УДК 130.2:316.3

АСТАФ'ЄВ Анатолій, к. філос. н., завідувач сектора культурної політики відділу гуманітарної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень

ГЛОБАЛЬНА КУЛЬТУРА, БЕЗПЕКОВА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ І СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ВІДЧУЖЕННЯ У ПЕРЕХІДНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Розглянуто вплив глобальної культури на формування ціннісно-смыслових установок перехідного суспільства. Проаналізовано причини їх виникнення та загрози, які посилюють соціокультурне відчуження та соціальну пасивність.

Ключові слова: глобальна культура, блокадний менталітет, перехідне суспільство, завчена беспорядність, соціальна дія.

Астафьев А. Глобальная культура, безопасная рациональность и социокультурное отчуждение в переходном обществе. Рассмотрено влияние глобальной культуры на формирование ценностно-смысловых установок переходного общества. Проанализированы причины их возникновения и угрозы, которые усиливают социокультурное отчуждение и социальную пассивность.

Ключевые слова: глобальная культура, блокадный менталитет, переходное общество, заученная беспомощность, социальное действие.

Постановка проблеми. Аналіз впливу глобальної культури на локальний світ (національні культури, соціокультурні ідентичності, регіони) важливий не лише з позиції модернізаційних можливостей для перехідного суспільства, а й з точки зору осмислення таких ціннісно-смыслових установок, які можуть суперечити модернізації, інновації та інтеграції в глобальні процеси. Саме тому дослідження "завченої беспорядності" як колективної форми соціальної поведінки є актуальним у перехідному суспільстві, адже цей феномен соціальної пасивності позначається на культурних практиках, політичних установках. Він виступає чи не основним чинником гальмування модернізації та інтеграції перехідного суспільства в глобальні процеси. Альтернативою цьому може слугувати концепт "блокадного менталітету", який передбачає реагування на нові глобальні виклики, захист території та суспільства, розробку політики ефективної безпеки та модернізацію життєдіяльності всього суспільства як умову підвищення ефективності захисту. Передусім ця стратегема стосується культури, і її можливо сформулювати як "розвиток через зміцнення".

© Астаф'єв А., 2015

ISSN 1727-9313. ВІСНИК КНТЕУ. 2015. № 3 49

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціокультурне відчуження в перехідному суспільстві як чинник гальмівного впливу на актуальні культурні процеси в Україні майже не досліджувалося. Проблема "завченої безпорадності" – однієї зі складових соціокультурного відчуження на рівні психологічних мотивацій індивіда активно розроблялася закордонними психологами, психоаналітиками, ще починаючи з 60-х років ХХ ст. (М. Салігман [6], М. Вільямс [7], М. Солнцева [9]). Водночас питання зростання соціокультурного відчуження в умовах глобальних процесів вивчали також соціологи, політологи, акцентуючи увагу на проблемі кризи ідентичності в "плинних умовах" (С. Леш, М. Фезерстоун, Дж. Ваттімо, Д. Мартен, М. Дилон). Показовими в цьому плані є низка досліджень польсько-британського соціолога З. Баумана, присвячених глобалізації та її наслідкам для людини [10]. Зваживши на те, що такі спостереження безпосередньо стосуються безпекового середовища людини, до аналізу цих процесів долучилися й українські дослідники (М. Воротнюк та О. Сушко [15]).

Однак аналіз феномену "завченої безпорадності" як складової соціокультурного відчуження та навіть регіональної ідентичності, враженої ним, в Україні поки не здійснений.

Мета статті – висвітлення причин виникнення феноменів "блокадного менталітету" та "завченої безпорадності" (*learned helplessness*) як двох різних способів соціокультурної локалізації – відповідей на глобальні виклики. Якщо перший керується передусім раціональністю та онтологією безпеки – безпеки території від можливих цивілізаційних і глобальних загроз ззовні, то другий – ірраціональним травматичним досвідом, що призводить до соціокультурного відчуження.

Матеріали та методи. У роботі використано широкий спектр загальнонаукових та спеціальних методів гуманітарних та економічних досліджень, зокрема: узагальнення, порівняльного, статистичного, структурного, системного аналізу та порівняння, систематизації та ін.

Результати дослідження. *Безпекова раціональність у перехідному суспільстві.* Осмислення феноменів "блокадного менталітету" та "завченої безпорадності" в перехідному суспільстві – це комплексне завдання, що має вагоме значення для формування ефективної безпекової раціональності та потребує використання інструментів соціально-філософського, політологічного, культурологічного, медіакультурного, психологічного та інших підходів. Зважаючи на необхідність впровадження "навздогінної модернізації" перехідного суспільства, культура у таких процесах повинна бути визначальною. Як стверджує один з теоретиків культури доби постмодернізму, "по-справжньому нова культура могла б з'явитися лише завдяки колективній боротьбі за створення нової соціальної системи" [1, с. 10].

Для розвитку культури перехідного суспільства важливим є подолання рудиментів негативних соціокультурних трансгресій і соці-

альної пасивності, застарілих уявлень бюрократичного класу про природу держави, суспільства, культури, які стоять на заваді модернізації. Наприклад, ще декілька років тому про український культурний менеджмент експерти висловлювалися таким чином: "У Радянському Союзі термін "культура" тлумачили як "те, що робить міністерство культури". Те ж, що міністерство культури не "робило", не контролювало чи не фінансувало, "культурою" не було. Радянська спадщина досі відчувається в статичній, вузькій та застарілій офіційній концепції культури. Урядові та державні органи, які задіяні в культурі і витрачають на неї свої ресурси, зусилля й час, тлумачать культуру здебільшого як певні форми спадщини (будівлі, "історична" народна культура, традиційні музеї тощо) та "високої" класичної культури (балет, театр, опера, класична музика тощо; причому всі ці види намагаються чітко розмежувати). Таке типове розуміння культури виявляється непридатним для європейської країни, що проводить модернізацію і живе у XXI ст." [2, с. 7]. Подібні застарілі установки розглядають культуру статично, ізольовано від усіх процесів, як непорушну та мертву даність, що нібито постійно потребує дотацій і державного захисту. Вони іноді позбавляють її статусу "локомотива" у формуванні креативної економіки та соціально-економічному реформуванні суспільства, недостатньою мірою враховують важливу роль у цих процесах творчих і культурних індустрій, а також креативного класу та інноваційного мислення загалом.

Глобальні процеси завжди неоднозначно сприймаються у перехідних суспільствах, які переживають запізніле "входження в модерність" (Е. Сміт). Їх адепти вбачають у них значний модернізаційний шанс для "цивілізаційного стрибка", водночас критики, навпаки, говорять лише про загрози, зокрема етнокультурної асиміляції чи втрати економічного, політичного, територіального суверенітету. На думку останніх, глобалізація, глобальна культура та глобальний соціальний порядок несуть форму стандартизації та уніфікації і неминуче призведуть до затирання локальних ідентичностей і їх подальшої маргіналізації. Як зауважує Я. Н. Пітерзе, такі інтерпретації глобалізації та глобальної культури є надто вузькими й статичними, бо, уніфікуючи їх, заперечують множинність глобалізації, і не звертають увагу на процеси гібридизації та виникнення гібридних утворень, гібридних просторів глобального ландшафту [3, с. 81].

На пострадянському просторі до партії "локалістів" варто віднести також і прихильників реставрації імперської радянської дійсності, яким не притаманне інноваційне мислення. У політичній площині це спричиняє виникнення гетто-ментальності, що ґрунтується на цінностях минулого, і запровадження різних форм локального спротиву (етнонаціоналізм, політичний регіоналізм, сепаратизм) зовнішнім глобальним змінам. Терміни "блокадний менталітет", "завчена безпорадність"

(зрештою, і "гетто-ментальність") мають різне історичне та політичне походження. Зазвичай "блокадний менталітет" – це різновид раціональності, що розглядає суспільство в непрогнозованих плинних умовах, характерних для сучасного світу. Науковці, що вивчають сутність глобалізації та постінформаційного суспільства (М. Фуко, З. Бауман, С. Леш, М. Фезерстоун, Дж. Ваттімо, Д. Мартен, М. Дилон та ін.), у своїх дослідженнях роблять акцент на безпековому характері в оцінках "плинної" дійсності та її можливих загроз для території та суспільства. Як колективне психологічне явище блокадний менталітет вперше описаний в історичних хроніках та працях: змалювання стану міста в облозі ворожими військами. Аргентинський письменник та інтелектуал Х. Л. Борхес, виокремлюючи чотири основних сюжети світової історії, один з них присвячує облозі та блокадному менталітету. Крім того, поняття блокадного менталітету певний час застосовувалося в характеристиках громадян закритих суспільств (особливо СРСР), що й досі робить проблематичним його "глобалізаційне" прочитання на пострадянському просторі. Однак чимало представників соціології глобалізації переосмислили його у форматі онтології безпеки та онтології відмінності і розглядають як чинник, породжений стрімкими глобальними процесами та похідними трансформаціями на локальному рівні. Саме в цьому він суттєво відрізняється від трактувань попередніх історичних періодів.

Одним з перших поняття "блокадний менталітет" в умовах глобальних викликів використав соціальний філософ Е. Гелнер. Міркуючи про "перманентну нестабільність" сучасного світу, він дійшов висновку, що вже неможлива така модель раціональності, яка застосовуватиметься будь-де як своєрідна обов'язкова докса. Фактично, це стало відмовою від кантіанської та попперівської традиції про конвергентні можливості законів раціональності, що здатні діяти скрізь, незалежно від місця й часу. Е. Гелнер стверджує: "Світ загалом є ворожим або ж, у кращому випадку, нейтральним і дуже непередбачуваним, у цьому світі ми не можемо очікувати існування будь-якої всесвітньої гарантії для нашої вірності розуму. Особисто я вважаю Блокадний Менталітет за слушну позицію" [4, с. 157]. Іншими словами, це передбачає реалістичне усвідомлення того, що вже немислиме запровадження жодних "універсалістських" правил етики чи політики, обов'язкових для всіх суспільств, адже "основні філософії сучасності, аналітичні або феноменологічні, будуть настільки ж безсилим розпізнати безлад у моральній думці і практиці, наскільки вони були безсилим перед безладом у науці уявного світу" [5, с. 11].

У прикладному значенні безпекова раціональність і блокадний менталітет ставлять під сумнів популярні у другій половині ХХ ст. варіанти *гіпотези конвергенції*, згідно з якими різні соціально-економічні та політичні системи й структури рано чи пізно "вирівня-

ються", оскільки адаптуватимуться одна до одної за певними об'єднуючими ознаками та користуватимуться загальноприйнятими інструментами зближення: новітніми технологіями та системами комунікації. Такі ілюзії цілком реально сприймалися в умовах, наприклад, холодної війни, однак зближення низки країн і суспільств за принципом "споріднених" економік і політичних культур до кінця так і не відбулося: центри рішень залишилися міцними та розвиненими, а периферії – периферіями.

У XIX ст. у середовищі німецького католицького руху (*Kulturkampf*) виникло цікаве поняття "гетто-ментальність": реакція на "антикатолицькі закони" і спробу Бісмарка взяти під жорсткий державний контроль католицьку церкву. Переживання зовнішнього тиску спричинило таку модель колективної соціалізації, яку можна назвати "закрита консолідація". В умовах постінформаційного часу та глобальної культури гетто-ментальність також набуває нового прочитання – як своєрідне групове самовідчуження шляхом маркування-захисту власного "навколишнього світу", зокрема в умовах глобальних безпекових викликів: демографічні, екологічні зміни, розрив раніше сталих соціальних зв'язків, криза ідентичності й традиційної праці та відмирання низки модерних професій тощо. Тобто це своєрідний невроз від вторгнення "чужого", який ставить перед фактом краху старої моделі розуміння світу.

"Завчена безпорадність" як чинник соціокультурного відчуження в перехідному суспільстві. Вкрай важливо врахувати дослідження сучасних психологів щодо такого соціального феномену, як "набута" або "завчена безпорадність", зокрема, починаючи з американського когнітивного біхевіоризму 60–70-х років XX ст. до новітніх досліджень [6–8]. Для розуміння проблем перехідного суспільства актуальними є дослідження специфіки поведінки та мотивацій представників радянського та пострадянських суспільств. Суть "завченої безпорадності" як колективного соціокультурного феномену зводиться до відмови активно діяти та впроваджувати якісні зміни, причиною чому є тривалі психологічні травми, що притискали волю й зробили нав'язливим переконання про безальтернативність подібної ситуації, зокрема навіть тоді, коли насправді вихід існує.

Одним з перших це помітив американський психолог М. Селігман, проводячи експерименти на собаках. У ході експерименту він створив такі умови, які поєднували покарання та безвихідь, після чого тварина не користувалася можливістю порятунку, навіть тоді, коли така можливість з'являлася. Водночас тварини без досвіду подібного пригнічення досить легко користувалися можливістю порятунку. В результаті у собак із негативним досвідом поступово виробилася "завчена безпорадність", яка стала основною формою їх поведінки в подальшому, незалежно від умов навколишнього середовища [9]. Експерименти щодо завченої безпорадності згодом стали популярними

в різних соціальних середовищах: їх застосовували в закладах освіти, коли дослідники роздавали групам людей завдання із різними рівнями складнощів, в притулках для людей похилого віку, серед менеджерів. Феномен завченої безпорадності діє на індивідуальному та колективному рівнях і може бути притаманним як дітям, так і дорослим. В умовах стресового та проблемного середовища індивід призвичаюється до стійкого переконання, що він ні на що не здатний, відбувається криза мотивації, атрофується бажання покращувати власне життя та самореалізовуватися. Механізми звичок завченої безпорадності працюють навіть тоді, коли насправді ситуація не є критичною і з неї є вихід.

Соціокультурні наслідки цього явища як колективного феномену – без перебільшення – жахливі: вони позначаються на низькій соціальній, культурній, політичній активності та й взагалі на будь-яких формах колективної дії, вони поглиблюють зневіру в собі та підозру до будь-яких форм інновації та творчості, врешті-решт песимістичний погляд на світ витісняє оптимістичний. В умовах пострадянської дійсності феномен завченої безпорадності досить легко підпадає під вплив інформаційних та політичних маніпуляцій, які сприяють формуванню на його основі складної соціокультурної ідентичності, носіями якої можуть бути одразу декілька поколінь, і в значних регіональних масштабах. Для прикладу: те, що сталося в окупованих російськими інтервентами та сепаратистами окремих районах Луганської та Донецької областей у 2014 р., коли зовнішні сили у своїх цілях використали колективну регіонально-замкнену соціокультурну ідентичність Донбасу, багато в чому стало можливим через виразні симптоми завченої безпорадності у місцевого населення.

Однак завчена безпорадність – це не лише соціокультурний феномен пострадянського простору. За складних соціальних процесів глобалізації, коли відбувається руйнація інститутів сім'ї та самого поняття родинного кола, не кажучи вже про модерні й сталі системи праці, завчена безпорадність співіснує із соціокультурним відчуженням, фактично, вона є добровільним звільненням від ідентичності. Щодо глобальної культури, то навряд чи вона "навмисне" організована і мобілізована. Будучи за своєю природою розмитою та детериторизованою, вона водночас національна і ненаціональна, соціальна і несоціальна, політична і неполітична, статична і дискретна. З. Бауман зауважує, що глобалізація "роз'єднує не менше, ніж об'єднує, вона роз'єднує об'єднуючи – розколи відбуваються з тих самих причин, що й зростання одноманітності світу. Паралельно до того процесу планетарного масштабу рухається й процес "локалізації", закріплення простору [10, с. 6]. В таких умовах завчена безпорадність як колективний соціокультурний феномен чітко переплітається з регіональною ідентичністю (особливо, коли йдеться про проблемні та перехідні суспільства) та навіть може стати її осередком.

Культура та концепт "людської безпеки" у модернізаційній дії. Політична складова процесів локалізації, що опирається передусім на соціокультурні феномени "завченої безпорадності", для перехідних суспільств може мати невтішні наслідки. Світові вчені-економісти, зокрема М. Олсон, Е. де Сото, Дж. Стігліц та інші зауважують, що країни перехідних суспільств, особливо колишні постсоціалістичні республіки, стоять на порозі модернізації. Сучасну інноваційну стадію глобалізації, кардинально відмінну від модерної, Е. Лутваком, професором Університету Джона Гопкінса, визначено як "турбо-капіталізм" [11]. Де Сото зауважує, що "країни третього світу і республіки колишнього Радянського Союзу переживають зараз ту саму промислову революцію, що й Захід двісті років тому. Різниця лише в тому, що нова революція розгортається набагато швидше й зачіпає життя більшої кількості людей. Коли 250 років тому почалася ця одиссея від сільської ферми до мікросхеми, населення Британії становило якихось 8 мільйонів" [12, с. 70].

Природа прискорення, яке тримає в тонусі всі глобальні процеси, є вирішальним викликом, що стоїть перед кожною країною, кожним суспільством, кожним урядом. Природа інноваційної глобалізації несе принципово новий формат розуміння майбутнього, який відмінний від візій про майбутнє у локальних і замкнених суспільствах, базованих на традиційному циклічному, природному плинові часу, не кажучи про відповідні владні структури, що не здатні встигати за прискореними змінами культурного та цивілізаційного ландшафту. Оскільки більшість представників політичного та управлінського класу стоять на "застарілих" позиціях (через політичну діяльність вони не здатні постійно займатися своїм освітнім розвитком), то виникає вагоме питання про ефективність суб'єкта модернізаційної дії. Цю ініціативу у розвинених суспільствах перехопив креативний клас. Однак у перехідних суспільствах креативний клас поки не є провідним актором політики.

Ще один момент: феномен "завченої безпорадності" багато в чому сприяв формуванню олігархічної моделі соціально-економічних відносин в Україні. Цю думку доречно підкріпити висловом журналіста М. Заславської: "Олігархи, що зазвичай перерозподіляють наявне національне багатство, замість того щоб створювати нові активи, намагаються при цьому витиснути по максимуму з придбаних підприємств, нехтуючи їх модернізацією. Натомість усі отримані надприбутки воліють спрямовувати на здобуття контролю над іншими об'єктами, які потім вичавлюють, як лимон, щоб продовжити далі означений ланцюжок. За такої бізнес-моделі вони також не зацікавлені у підвищенні професійних якостей своїх працівників, а відтак, і збільшення оплати їх праці" [13].

Повертаючись до тези Ф. Джеймісона про вагоме значення культури щодо створення нової соціальної системи, доцільно згадати визначення соціального руху, надане соціологом А. Туреном. Він стверджує,

що соціальний рух є соціальним конфліктом і культурним проектом, його завжди спрямовано на реалізацію культурних цінностей і, водночас, на перемогу над соціальним супротивником [14, с. 128]. У перехідних суспільствах таким супротивником є феномен "завченої безпорадності" та її носії: вони легко підпадають під вплив інформаційних маніпуляцій, а через своє "стабільне", "безальтернативне" голосування за представників реваншу та політиків вчорашнього дня – становлять загрозу для процесів модернізації та реформ.

Як зауважив З. Бауман, "локальність" у глобалізованому світі – це знак соціальної знедоленості й деградації, і незручність такого існування підсилюється тим, що в умовах, коли суспільні простори відсунулися далеко за рамки "локального" життя, це поняття втрачає свій смислотворчий потенціал і потрапляє в залежність від напрямкових і пояснювальних дій, які на локальному рівні не підлягають контролю [10, с. 7]. Вочевидь, навряд чи під силу державному апарату та управлінському класу докорінно змінити стан справ, адже це стосується формування принципово нової логіки соціальної дії, в процесі чого держава здатна радше виконати функцію активного пропагандиста. Саме креативний клас і актуальна культура здатні бути в авангарді цих процесів. Тому докорінного перегляду потребує й сама онтологія безпекового мислення, в якій конкурентом національної безпеки (безпеки як державної політики) виступає концепт "людська безпека" (безпекове мислення та дія суспільства) [15]. Концепція "людської безпеки" має стати невід'ємною складовою всієї модернізаційної логіки.

Висновки. Подолання рецидивів соціокультурного відчуження (передусім феномену завченої безпорадності) є умовою не лише оздоровлення перехідного суспільства, а й поширення модернізаційного мислення – унікального шансу розвиватися всій країні, економіці, кожній особистості (можливість накопичувати капітал, безперешкодно користуватися ним, розвивати власний бізнес, забезпечувати дітей якісною освітою, користуватися якісними послугами). Це очевидні речі, яких громадяни перехідних суспільств зазвичай штучно позбавлені. В розвинених суспільствах, що активно впроваджують принципи креативної економіки, саме культура стала локомотивом креативної та економічної діяльності, а не лише носієм символічних значень і функцій (що притаманне світогляду політичного та управлінського середовища в перехідних суспільствах). Іншими словами, культура є не лише творчим, а й підприємницьким шансом для розвитку кожного індивіда. Натомість феномен "завченої безпорадності", як спадок радянських часів, пригнічує бажання особистості розвиватися та виявляти свої здібності і загалом посилює соціокультурне відчуження.

Однак в умовах глобальних процесів і безпекових викликів альтернативою локальній протидії у формі соціальної пасивності та завченої безпорадності є мислення, близьке до безпекової раціональності

"блокадного менталітету". По-перше, це розуміння світу як "перманентної нестабільності", для аналізу якого неможливо застосовувати статичні теорії та підходи, особливо ті, що були сформульовані в попередніх історичних та глобальних умовах. По-друге, необхідність формування безпекового середовища як складової модернізаційної логіки та можливість участі у модернізаційних процесах усього суспільства, передусім, креативного класу; по-третє, бачення культури в авангарді цих процесів як пріоритетного чинника у формуванні ціннісно-сміслових установок, так і модернізаційно-інноваційних підходів до економіки та інших сфер життєдіяльності суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джеймисон Ф. Постмодернізм, або Логіка культури пізнього капіталізму / Ф. Джеймисон ; пер. з англ. та післямова П. Дениска. — К. : Курс, 2008. — 504 с.
2. Культурна політика в Україні – оцінка міжнародних експертів / неофіц. пер. Британської Ради в Україні. — К. : Рада культурної співпраці, 2007. — 56 с.
3. Пітерзе Я. Н. Глобалізація та гібридизація / Я. Н. Пітерзе // Глобальні модерності / за ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона ; пер. з англ. Т. Цимбала. — К. : Ніка-Центр, 2008. — С. 73–105.
4. Гелнер Е. Розум і культура: історична роль раціональності та раціоналізму / Е. Гелнер ; пер. з англ. С. Савченко. — Х. : Акта, 2004. — 292 с.
5. Макінтайр Е. Після чесноти: дослідження з теорії моралі / Е. Макінтайр ; пер. з англ. за наук. ред. В. Малахова. — К. : Дух і літера, 2002. — 436 с.
6. Селигман М. Новая позитивная психология: научный взгляд на счастье и смысл жизни / М. Селигман ; пер. с англ. — М. : София, 2006. — 368 с.
7. Уильмс М. Выход из депрессии. Освободите себя от хронической неудовлетворенности / М. Уильямс, Дж. Тисдейл, З. Сигал, Й. Кабат-Цинн ; пер. с англ. — СПб. : Питер, 2011. — 287 с.
8. Ромек В. Г. Теория выученной беспомощности Мартина Селигмана / В. Г. Ромек // Журн. практ. психолога. — 2000. — № 3–4. — С. 218–235.
9. Солнцева Н. В. Феномен выученной беспомощности: причины формирования и пути преодоления [Електронний ресурс] / Н. В. Солнцева. — Режим доступу : <http://humanpsy.ru/solntseva/hilfslosigkeit>.
10. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / З. Бауман ; пер. з англ. І. Андрущенко ; за ред. М. Винницького. — К. : Києво-Могилян. акад., 2008. — 109 с. — (Актуальні світові дискусії).
11. Luttwak E. Turbo-Capitalism. Winners and Losers in the Global Economy / E. Luttwak. — New York : Harper Collins Publishers, 1998. — 290 p.
12. Де Сото Е. Загадка капіталу: Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше / Е. де Сото ; пер. з англ. М. Климчук. — К. : Ніка-Центр, 2009. — 232 с.
13. Заславська М. Рай для олігархів [Електронний ресурс] / М. Заславська // Тиждень.ua, 2012. — 20 серп. — Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Economics/57500>.

14. Турен А. Повернення дівця / А. Турен ; пер. з фр. О. Гуджен, О. Полемченко, Т. Швалб. — К. : Альтерпрес, 2003. — 320 с.
15. Воротнюк М. Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину [Електронний ресурс] / М. Воротнюк, О. Сушко // Фонд ім. Фрідріха Еберта : Представництво в Україні. — Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf>.

Стаття надійшла до редакції 24.11.2014.

Astafiev A. Global culture, security-based rationality and social and cultural alienation in transitional society.

Background. Analysis of the impact of global culture on the local world (national culture, socio-cultural identity, regions) is important not only from the standpoint of modernization opportunities of transitional society, but also in terms of understanding value-semantic units which might contradict modernization, innovation and integration in the global processes. That is why the study of a "learned helplessness" as a collective form of social behavior is relevant in a transitional society, because this phenomenon of social passivity affects cultural practices and political settings. It can be the main factor hampering modernization and integration of the transition society into the global process. An alternative may be the concept of "siege mentality", which in its essence is response to new global challenges, protection of the territory and society, effective security policy development and modernization of society.

Analysis of recent research and publications showed that despite the existence of certain scientific achievements, important scientific and practical problem to overcome social and cultural exclusion in a transitional society, particularly in the global culture remains unresolved.

The **aim** of the article is to analyze existing views and propose ways to overcome the interpretation of socio-cultural alienation, determine by scientific methods causes of the phenomenon of "siege mentality" and "learned helplessness" as two different ways of social and cultural localization - answers to global challenges.

Material and methods. The paper used a wide range of general and special methods of humanitarian and economic research, including methods of synthesis, comparative analysis, statistical analysis, structural analysis and comparison, systematization, system analysis and others.

Results. Overcoming socio-cultural alienation recurrence (first of all phenomenon of learned helplessness) is a condition of not only recovery of the transitional society, but also spread of the modernization thinking. In the developed societies actively implementing the principles of creative economy, culture has become an engine of creative and economic activity, not just a carrier of symbolic meanings and functions (that is inherent in world political and regulatory environments in transitional societies). On the other hand, in terms of global processes and security challenges, thinking close to the security rationality of "siege mentality" is alternative to local resistance in a form of social passivity and learned helplessness. This understanding of the world as "permanent instability" to analyze which static theories and approaches, especially those that were formulated in the previous historical and global terms cannot be applied. The need for formation of security environment as a part of modernization logic and the opportunity to participate in the modernization process of the whole society is a crucial condition for participation in the actual world processes.

Conclusion. Unlike existing publications first understanding the phenomenon of "siege mentality" and "learned helplessness" in a transitional society analysis is applied to social and cultural exclusion and regional identity. This scientific problem requires an interdisciplinary approach. It is essential to the formation of an effective security rationality and requires the use of instruments of social and philosophical, political, sociological, cultural, media-cultural, psychological, economic and other approaches.

Considering the need to implement "legging modernization" of transitional society, culture in such processes should be decisive.

Therefore, for the development of culture transitional society is important to overcome the vestiges of negative socio-cultural transgressions and social passivity, outdated ideas of the bureaucratic class about the nature of the state, society and culture that stand on the way of modernization. The conceptual provisions require further research in overcoming socio-cultural alienation as a condition that inhibits the formation and development of a transitional society. Understanding culture as an engine of not only symbolic, but also creative and economic action is an important factor for the development of effective public policies that contribute to the potential of citizens. This will only increase the modernization processes in transitional societies.

Keywords: global culture, blockade mindset, transitional society, learned helplessness, social action.

REFERENCES

1. *Dzhejmison F.* Postmodernizm, abo Logika kul'tury pizn'ogo kapitalizmu / F. Dzhejmison ; per. z angl. ta pisljamova P. Denyska. — K. : Kurs, 2008. — 504 s.
2. *Kul'turna polityka v Ukraini — ocinka mizhnarodnyh ekspertiv / neofic. per. Brytans'koi Rady v Ukraini.* — K. : Rada kul'turnoi spivpraci, 2007. — 56 s.
3. *Piterze Ja. N.* Globalizacija ta gibrydzacija / Ja. N. Piterze // Global'ni modernosti / za red. M. Fezerstouna, S. Lesha, R. Robertsona ; per. z angl. T. Cymbala. — K. : Nika-Centr, 2008. — S. 73–105.
4. *G'elner E.* Rozum i kul'tura: istorychna rol' racional'nosti ta racionalizmu / E. G'elner ; per. z angl. S. Savchenko. — H. : Akta, 2004. — 292 s.
5. *Makintajr E.* Pislja chesnoty: doslidzhennja z teorii' morali / E. Makintajr ; per. z angl. za nauk. red. V. Malahova. — K. : Duh i litera, 2002. — 436 s.
6. *Seligman M.* Novaja pozitivnaja psihologija: nauchnyj vzgljad na schast'e i smysl zhizni / M. Seligman ; per. s angl. — M. : Sofija, 2006. — 368 s.
7. *Uil'ams M.* Vyhod iz depressii. Osvobodite sebja ot hronicheskoy neudovletvorennosti / M. Uil'jams, Dzh. Tisdejl, Z. Sigal, J. Kabat-Cinn ; per. s angl. — SPb. : Piter, 2011. — 287 s.
8. *Romek V. G.* Teorija vyuchennoj bespomoshhnosti Martina Seligmana / V. G. Romek // Zhurn. prakt. psihologa. — 2000. — № 3–4. — S. 218–235.
9. *Solnceva N. V.* Fenomen vyuchennoj bespomoshhnosti: prichiny formirovanija i puti preodolenija [Elektronnij resurs] / N. V. Solnceva. — Rezhim dostupu : <http://humanpsy.ru/solntseva/hilfslosigkeit>.
10. *Bauman Z.* Globalizacija. Naslidky dlja ljudyny i suspil'stva / Z. Bauman ; per. z angl. I. Andrushhenka ; za red. M. Vynnyč'kogo. — K. : Kyjevo-Mogyljan. akad., 2008. — 109 s. — (Aktual'ni svitovi dyskusii').
11. *Luttwak E.* Turbo-Capitalism. Winners and Losers in the Global Economy / E. Luttwak. — New York : Harper Collins Publishers, 1998. — 290 p.
12. *De Soto E.* Zagadka kapitalu: Chomu kapitalizm peremagaje lyshe na Zahodi i nide bil'she / E. de Soto ; per. z angl. M. Klymchuk. — K. : Nika-Centr, 2009. — 232 s.
13. *Zaslavs'ka M.* Raj dlja oligarhiv [Elektronnij resurs] / M. Zaslavs'ka // Tyzhden.ua, 2012. — 20 serp. — Rezhym dostupu : <http://tyzhden.ua/Economics/57500>.
14. *Turen A.* Povernennja dijevcja / A. Turen ; per. z fr. O. Gudzhen, O. Polemchenko, T. Shvalb. — K. : Al'terpres, 2003. — 320 s.
15. *Vorotnjuk M.* Ljuds'ka bezpeka jak imperatyv suchasnoi' epohy: perenis fokusu z derzhavy na ljudynu [Elektronnij resurs] / M. Vorotnjuk, O. Sushko // Fond im. Fridriha Eberta : Predstavnytvo v Ukraini. — Rezhym dostupu : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf>.